

Perspektive gospodarske suradnje Hrvatske i mediteranskih zemalja u okviru Europske politike susjedstva

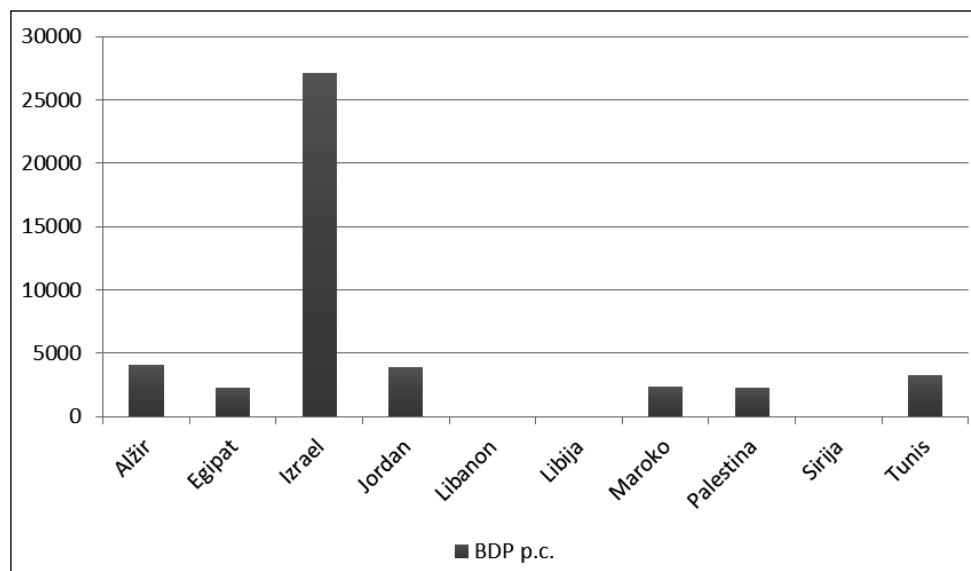
Ines Kersan-Škabić

Za većinu mediteranskih zemalja EU je najznačajniji vanjskotrgovinski partner za izvoz i uvoz dobara, s time da je uvoz usmjeren na industrijske proizvode i hranu, a u izvozu dominiraju nafta i druge sirovine te poljoprivredni proizvodi

Područje mediteranskih zemalja za Europsku je uniju atraktivno već dugi niz godina. Još je Europska zajednica (EZ) definirala poseban sustav preferencijala za trgovinu s ovim zemljama.¹ Već su Rimski ugovori (1957.) sadržavali protokol kojim se određuju carinske povlastice bivšim kolonijama (Maroko i Tunis), a 1972. godine u Parizu se pojavljuje termin "globalni pristup" politici prema zemljama Mediterana. Interes Europske unije za suradnju s ovom skupinom zemalja proizlazi iz više razloga: povijesnih, kulturnih, političkih, a nezaobilazno ekonomskih (robna i nerobna razmjena, ulaganja). Za većinu mediteranskih zemalja EU je najznačajniji vanjskotrgovinski partner za izvoz i uvoz dobara, s time da je uvoz usmjeren na industrijske proizvode i hranu, a u izvozu dominiraju nafta i druge sirovine te poljoprivredni proizvodi.

Zbog značajnosti ove regije EZ je 1985. pokrenuo globalnu mediteransku politiku s ciljem unaprjeđenja trgovine i financijskih odnosa Europske zajednice i mediteranskih zemalja. Ona je trebala voditi prema razvoju cjelovitog, uravnoteženog odnosa sa zemljama regije, no to se do početka 1990-ih nije dogodilo, s time da su u navedenom razdoblju Grčka, Portugal i Španjolska postali članice EU-a.² Unutar globalne mediteranske politike odnosi su bili regulirani bilateralnim sporazumima čiji je cilj slobodni pristup industrijskih proizvoda na tržište EZ-a. U početku odnosa s ovom skupinom zemalja EZ je potpisao sporazume o trgovini i/ili suradnji (potpisani su sa svim zemljama Mediterana, osim s Libijom), a sporazumi o pridruženom članstvu (ali samo s Ciprom, Maltom i Turskom) razvili su se kasnije. Oni su predviđali ukidanje carina na industrijske proizvode i preferencijalni

Ines Kersan-Škabić, profesorica na Fakultetu ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković" na Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli. E-pošta: ikersan@unipu.hr

Grafikon 1. BDP *per capita* u južnomediteranskim zemljama 2013. (€)

Izvor: Eurostat (2015)

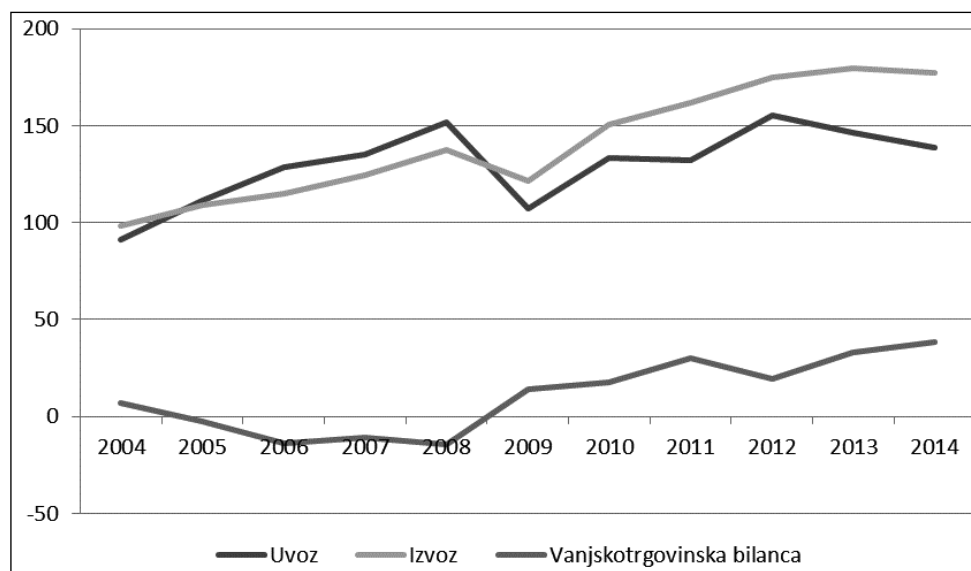
tretman određenih poljoprivrednih proizvoda. Sporazumi nisu bili unificirani i u sporazumu sa svakom zemljom bile su prisutne određene specifičnosti, što je odražavalo nedostatan strateški pristup ovoj regiji. Carinska unija s Turskom stupila je na snagu 1996. godine, a Cipar, Malta i Turska podnijeli su zahtjev za prijam u punopravno članstvo. Cipar i Malta postali su punopravne članice 2004. godine.

Mediteranske zemlje nisu u podjednakoj mjeri ovisne o tržištu Europske unije. Zemlje Mašreka³ ovisne su o međusobnom zajedničkom tržištu i njihove su privrede orijentirane prema Zaljevu.⁴ Alžir kao izvoznik nafte više ovisi o svjetskom nego europskom tržištu. Drugu grupu zemalja koje više ovise o Europskoj uniji čine Turska, Izrael, Maroko i Tunis (Samardžija 1994).

U Barceloni je 1995. godine započela nova faza u suradnji EU-a i zemalja Mediterana, putem Euromediteranskog partnerstva, odnosno Procesa iz Barcelone ili *Barcelonske deklaracije*. Ciljevi *Barcelonske deklaracije* su: uspostava zajedničkog euromediteranskog područja mira i stabilnosti, temeljenoga na osnovnim principima koji uključuju poštivanje ljudskih prava i demokracije; stvaranje prostora za uspostavu zone slobodne trgovine između EU-a i mediteranskih partnera i između samih mediteranskih partnera; zaštita ljudskih resursa, promicanje razumijevanja između kultura te razvoj slobodnih društava (Europska komisija 1995).

Deklaracija je postavila i cilj da se do 2010. godine ostvari Euromediteranska zona slobodne trgovine koja bi povezivala

tadašnjih 15 zemalja EU-a i 12 zemalja Mediterana. Euromediteranski sporazumi o pridruženom članstvu predviđali su postupnu uspostavu zone slobodne trgovine (za industrijske proizvode i progresivnu liberalizaciju trgovine za poljoprivredne proizvode), uključujući i politički dijalog, poštivanje ljudskih prava i demokracije, ekonomsku suradnju u mnoštvu sektora, suradnju u području migracija i socijalnih poslova, suradnju u području kulture. Sporazumi su zaključeni s Tunisom, Izraelom, Marokom, Jordanom, Egiptom, Alžir i Libanom.

Grafikon 2. Vanjskotrgovinska razmjena EU-a s mediteranskim zemljama, 2004. – 2014. (milijarde €)

Izvor: Europska komisija (2015a)

S uvođenjem Europske politike susjedstva (*European Neighbourhood Policy*, ENP) 2004. godine, *Proces iz Barcelone* postaje multilateralni forum za dijalog i suradnju između EU-a i mediteranskih zemalja, dok se komplementarni bilateralni odnosi dogovaraju u okviru ENP-a i sporazuma o pridruženom članstvu, potpisanih sa svakom zemljom zasebno.

Godine 2008. ustanovljena je Sredozemna unija koja predstavlja obnovu Euromediteranskog partnerstva prema ideji francuskog predsjednika Nicolasa Sarkozyja. Ona potiče ekonomsku integraciju i demokratske reforme u obuhvaćenim zemljama. Sredozemna unija namijenjena je za 16 zemalja južnog Mediterana, Afrike i Bliskog istoka (Albanija, Alžir, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Egipat, Izrael, Jordan, Libanon, Mauritanija, Monako, Crna Gora, Maroko, Palestinska uprava, Sirija, Tunis i Turska). Pri definiranju strategije postojala je bojazan Turske da će ovaj okvir odnosa EU-a i zemalja Mediterana predstavljati i alternativu ulasku u punopravno članstvo u Europskoj uniji. Sredozemna unija ima vijeće koje se bavi sljedećim područjima rada: energija, sigurnost, borba protiv terorizma, imigracija i trgovina. Predviđa se zajedničko djelovanje u borbi protiv korupcije, terorizma, organiziranog kriminala i trgovine ljudima, a EU potiče nastanak regionalnih integracija na tom području (Sredozemna unija 2015).

Mediteranske zemlje nisu u podjednakoj mjeri ovisne o tržištu Europske unije

Politika EU-a prema mediteranskim zemljama danas se odvija u okviru Europske politike susjedstva – južnog partnerstva. Važan utjecaj na razvoj odnosa EU-a i mediteranskih zemalja imalo je arapsko proljeće. Nakon njegova izbivanja 2011. godine podrška Europske unije usmjerila se prema uspostavi otvorenih i demokratskijih društava (Europska komisija 2015b).

Ključni elementi novog pristupa EU-a su:

- uvođenje inicijativnog pristupa (*more-for-more*) – veća potpora, poticanje mobilnosti i uvjeti pristupa na europsko tržište ovisno o napretku u uspostavi demokratskih društava;
- civilno društvo treba dati doprinos u kreiranju politike i uključiti se u implementaciju Europske politike susjedstva.

EU je prema zemljama Mediterana u svakom programskom razdoblju razvijao programe pomoći, pa je od 2014. do 2020. godine razvio program *Instrument za europsku politiku susjedstva* (*European Neighbourhood Instrument*, ENI). Program osigurava 15,4 milijarde eura koje se mogu utrošiti za uspostavu slobodne trgovine, zajedničke infrastrukturne projekte, područja energetike i zaštite okoliša, razmjenu studenata, novinara i sl.

Iz ovog prikaza razvoja odnosa EU-a s mediteranskim zemljama može se uočiti da su inicijative suradnje uvijek bile šire od samih ekonomskih pitanja, s obzirom na to da je važno osigurati zdrave temelje i demokratska načela kao predujete razvoja i jačanja gospodarske suradnje. Ako se analizira

temeljni pokazatelj gospodarskog razvoja, BDP po glavi stanovnika, uočavamo da je Izrael najrazvijenija zemlja s 27 150 eura, dok su ostale zemlje u rasponu od 2200 do 4100 eura *per capita*. Prosječan BDP po glavi stanovnika u Europskoj uniji je 27 300 eura.

Gospodarska suradnja EU-a i mediteranskih zemalja

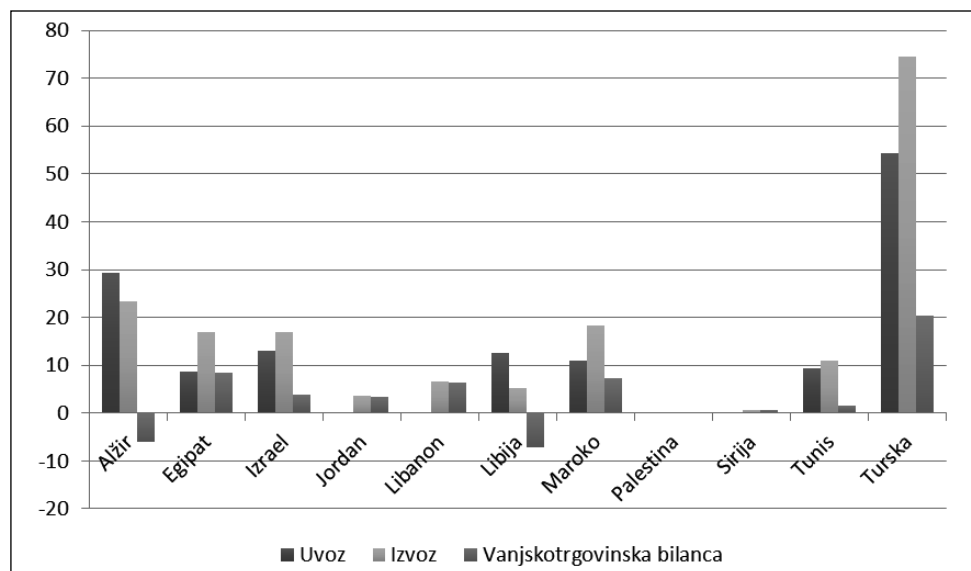
U ekonomskom smislu gospodarska suradnja jedne zemlje s inozemstvom ogleda se putem trgovinskih i investicijskih tokova. Prije same analize trgovine EU-a s mediteranskim zemljama osvrnimo se na nekoliko obilježja međusobne trgovine mediteranskih zemalja:

- Izvoz je nedovoljno diverzificiran – dominiraju energija (25 posto) te odjeća i tekstil (30 posto).
- Iako postoje brojni međusobni sporazumi o slobodnoj trgovini između mediteranskih zemalja, razmjena koja se odvija među njima nije dovoljno liberalizirana: unutarmediteranska razmjena predstavlja tek 5 – 6 posto ukupne razmjene mediteranskih zemalja, što je vrlo mali udio. Usporedbe radi, u azijskim je zemljama taj udio veći od 30 posto, a u EU-u preko 60 posto.
- Postoje uska grla u području razvijenosti infrastrukture i trgovinskih barijera.
- Regija mediteranskih zemalja suočena je s niskom i nedovoljnom atraktivnošću za privlačenje izravnih stranih ulaganja (FDI) – ova skupina zemalja predstavlja tek jedan posto vanjskih ulaganja EU-a.
- Nedostaje regionalna integracija tržišta.
- Potrebno je u velikoj mjeri unaprijediti transparentnost poslovanja i poboljšati poslovno okruženje.

Grafikon 2 prikazuje izvoz Europske unije u mediteranske zemlje odnosno uvoz iz njih. Očito je da su izvoz i uvoz u promatranom razdoblju porasli u nominalnim vrijednostima, no udio mediteranskih zemalja u uvozu EU-a neznatno se smanjio s 8,9 na 8,3 posto udjela u izvaneuropskom uvozu, dok je udio mediteranskih zemalja u izvozu ostao na razini 10,4 posto izvaneuropskog izvoza.⁶ Zanimljivo je primijetiti da je zaključno s 2008. godinom EU ostvarivao trgovinski deficit s mediteranskim zemljama, a počevši od 2009. bilježi suficite koji kontinuirano rastu. Gotovo polovicu izvoza mediteranskih zemalja u EU-u predstavljaju mineralni proizvodi (energija) te odjeća i proiz-

Regija mediteranskih zemalja nije značajna za hrvatska izravna strana ulaganja, ni u smjeru priljeva ni u smjeru odljeva investicija

vodi od tekstila, dok istodobno u uvozu dominiraju strojevi i transportni uređaji te industrijski proizvodi klasificirani prema materijalu (Europska komisija 2015a).

Grafikon 3. Vanjskotrgovinska razmjena EU-a s mediteranskim zemljama u 2014. (milijarde €)

Izvor: Europska komisija (2015c)

Prikazujući razmjenu EU-a sa svakom pojedinačnom zemljom iz skupine mediteranskih zemalja, očito je da EU najviše trguje s Alžirima i Marokom. Veću vrijednost razmjene ostvaruje s Turskom, no Turska je izuzeta iz Europske politike susjedstva s obzirom na to da pripada skupini zemalja koje ulaze u politiku proširenja EU-a i EU već deset godina pregovara s njom o ulasku u punopravno članstvo. Od promatranih zemalja jedino Alžir i Libija ostvaruju pozitivan saldo vanjskotrgovinske razmjene s EU-om, dok ostale zemlje bilježe deficite. EU je najvažniji trgovinski partner Alžira, Egipta, Libanona i Tunisa. Prije arapskog proljeća Libija je također puno trgovala s EU-om, ali se nakon

što predstavlja tek 508 eura po glavi stanovnika, dok je Hrvatska privukla oko 6900 eura po glavi stanovnika (Eurostat 2015, HNB 2015).

Perspektive razvoja gospodarske suradnje Hrvatske i mediteranskih zemalja

Najvažniji trgovinski partneri Hrvatske ostale su zemlje članice Europske unije koje su činile 64 posto hrvatskog izvoza i 76 posto hrvatskog uvoza u 2014. godini (DZS 2015). Kao što prikazuje *tablica 1*, značaj mediteranskih zemalja za

toga obujam razmjene smanjuje.

Promotrimo li stanje izravnih inozemnih ulaganja (*grafikon 4*), možemo vidjeti da su sve zemlje, izuzev Izraela, značajno više privukle izravna strana ulaganja iz EU-a nego što su uložile u EU. Ako izuzmemo Tursku koja dominira, najviše izravnih ulaganja primili su Egipat, Maroko i Alžir. No, u usporedbi s veličinom tih nacionalnih gospodarstava, valja reći da su ti iznosi vrlo maleni u relativnim pokazateljima. Primjerice, Egipat koji ima preko 83 milijuna stanovnika privukao je 42,2 milijarde eura ulaganja iz EU-a,

Tablica 1. Robna razmjena Hrvatske s mediteranskim zemljama, 2004., 2014. (milijuni €)

Zemlje	2004.		2014.	
	Izvoz	Uvoz	Izvoz	Uvoz
Alžir	3,4	0,9	46,1	2,9
Egipat	13,0	4,9	83,0	8,9
Jordan	0,6	0,4	-	-
Libanon	0,9	0,3	24,7	0,2
Libija	7,6	25,1	22,1	49,7
Izrael	4,0	15,2	23,5	16,0
Maroko	15,4	19,7	13,6	6,7
Tunis	0,4	8,3	22,1	6,2
Sirija	4,3	115,6	0,2	-
Palestina	-*	-	-	-
Ukupno južnomediteranske zemlje	49,6	190,4	235,3	90,6
Ukupno Hrvatska	6 450,8	13 336,0	10 368,8	17 129,4
Turska	58,0	128,8	83,0	190,9

*Podatci nisu dostupni.

Izvor: DZS (2015)

hrvatsku vanjsku trgovinu je malen.

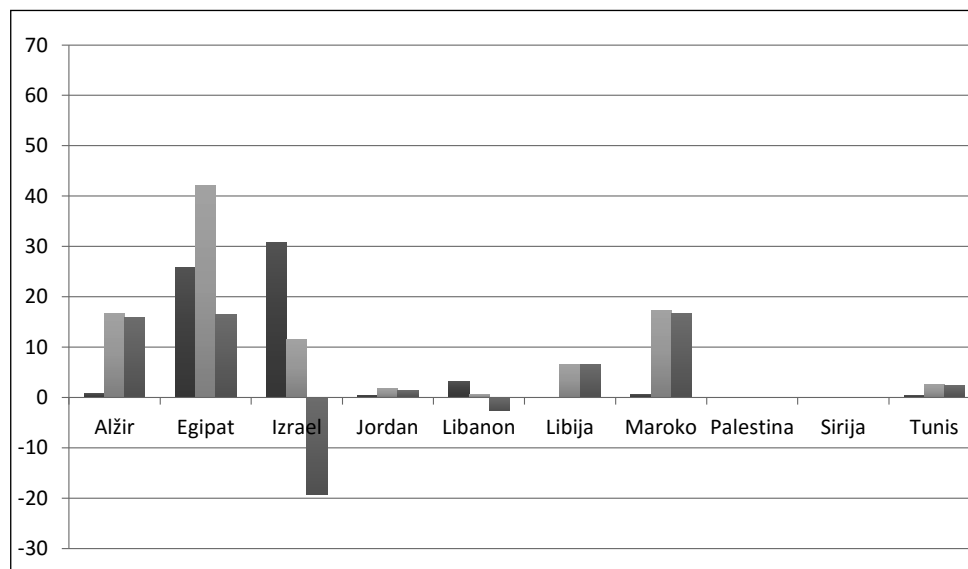
Mediteranske zemlje činile su 0,8 posto hrvatskog izvoza u 2004. te se njihov udio povećao na 2,3 posto u 2014. godini. Udio u hrvatskom uvozu smanjio se s 1,4 na 0,5 posto. Hrvatska je 2004. godine ostvarila vanjskotrgovinski deficit s mediteranskim zemljama u iznosu od 140,8 milijuna eura, dok je 2014. godine ostvarila suficit u visini od 144,6 milijuna.

Usporedbe radi, u *tablicu 1* dodana je i Turska (koja se ranije ubrajala u skupinu mediteranskih zemalja) u koju je Hrvatska 2004. godine izvozila 58 milijuna eura, što je bilo više nego

u sve ostale mediteranske zemlje zajedno. Trgovina Hrvatske s Turskom raste, te je 2014. godine Hrvatska izvozila 0,8 posto svog izvoza u Tursku, dok je uvoz iz Turske činio 1,1 posto hrvatskog uvoza. Dakle, u trgovinskom smislu regija mediteranskih zemalja ima mali značaj za hrvatsku vanjsku trgovinu.

Regija mediteranskih zemalja također nije značajna za hrvatska izravna strana ulaganja, ni u smjeru priljeva ni u smjeru odljeva investicija. Pri tome treba reći da je najveća ulaganja u ovu regiju imala INA, i to u Siriju, gdje je provodila istraživačke aktivnosti i proizvodnju nafte i plina do veljače 2012. godine, kada je poslovanje u Siriji obustavljeno zbog odluke hrvatske

Grafikon 4. Izravna inozemna ulaganja EU-a u mediteranske zemlje i mediteranskih zemalja u EU, 2013. (milijarde €)*

Izvor: Europska komisija (2015c)

vlade o provođenju mjera ograničavanja poslovanja.

Najveća su ograničenja ove regije nestabilnost, sukobi, nerazvijena demokracija, neefikasne institucije, korumpiranost, nesloboda tržišta i sl. Zbog toga se u *tablici 2* prikazuju Indeks percepcije korupcije (CPI), Indeks lakoće poslovanja (*Doing Business*), Indeks otvorenosti tržišta kapitala (KAOPEN) te Indeks ekonomskih sloboda.

Indeks percepcije korupcije operira s rasponom vrijednosti od 0 do 100. Što je broj bodova bliže 0, zemlja se smatra korumpiranijom, a vrijednosti bliže 100 označavaju nisku razinu ili nepostojanje korupcije. Indeks lakoće postojanja ima

Tablica 2. Pokazatelji korupcije i poslovnog okruženja u mediteranskim zemljama

Zemlje	Indeks percepcije korupcije (CPI) 2014.	Lakoća poslovanja (<i>Doing Business</i>) 2014.	KAOPEN 2013.		Indeks ekonomskih sloboda 2015.
			Vrijednost	Indeks	
Alžir	36	50,69	-1,19	0,16	48,9
Egipat	37	59,54	-1,19	0,16	55,2
Jordan	49	58,40	2,39	1	69,3
Libanon	27	60,61	1,09	0,70	59,3
Libija	18	33,35	-1,19	0,16	-
Izrael	60	71,25	2,39	1	70,5
Maroko	39	65,05	-1,19	0,16	60,1
Tunis	40	67,35	-1,19	0,16	57,7
Sirija	20	46,51	-1,89	0	-
Palestina	.*	-	-	-	-
Hrvatska	48	66,53	1,09	0,70	61,5
Turska	45	68,66	0,04	0,45	63,2

*Podatci nisu dostupni.

Izvor: Transparency International (2015), Svjetska banka (2015), Chinn-Ito indeks (2015), Heritage Foundation (2015)

vrijednosti od 0 do 100, pri čemu indeks bliži 100 znači povoljnije uvjete poslovnog okruženja, dok niža vrijednost indeksa označava postojanje barijera za odvijanje poslovnih aktivnosti.

Iz analize percepcije korupcije vidi se da većina zemalja ove regije ima dosta raširenu korupciju u javnom sektoru, s obzirom na to da su im ostvareni bodovi ispod 50. Jedino se izdvaja Izrael koji ima 60 bodova. Sljedeće obilježje koje predstavlja važnu odrednicu za privlačenje inozemnog kapitala jest Indeks lakoće poslovanja (*Doing Business*), koji obuhvaća, između ostalog, potrebne procedure, troškove i vrijeme za osnivanja poduzeća, kao i za prijenos vlasništva, kvalitetu regulatornog okvira, zaštitu stranih investitora, porezno opterećenje, uvjete kreditiranja i nelikvidnost. Prema Indeksu lakoće poslovanja zemlje ove regije ostvaruju osrednje i loše rezultate ako uzmemo u obzir da je Singapur na prvome mjestu ljestvice (od 189 zemalja) s 88,7 boda, a najbolje rangirana zemlja iz regije mediteranskih zema-

Zemlje ove regije obilježavaju korumpiranost, niska otvorenost financijskog računa, brojna ograničenja, ali isto tako i osrednja razina ekonomskih sloboda, što upozorava na nužnost reformi regulative i tržišnih sloboda

Ija je Izrael na 40. mjestu, dok Sirija pak zauzima 175. mjesto, iz čega se vidi da ove zemlje trebaju uložiti ogroman napor kako bi unaprijedile svoj regulatorni sustav, ubrzale proces osnivanja poduzeća, zaštitile strane ulagače i sl. Na istome je tragu Chinn-Ito indeks (KAOPEN) koji mjeri otvorenost kapitalnog računa: prati regulatorne kontrole na transakcijama tekućeg i kapitalnog računa, postojanje višestrukih deviznih tečajeva i zahtjeve povezane s raspolaganjem izvoznim prihodima. Vrijednost je od -1,89 do 2,39 ili u indeksima između 0 i 1. Vrijednost indeksa bliže 1 označava da je zemlja vrlo (financijski) otvorena (Chinn i Ito 2008). Izrael i Jordan imaju u potpunosti liberaliziran kapitalni i financijski račun, što znači da su to najsigurnije i najpouzdanije zemlje za strane ulagače i da strani ulagači slobodno mogu raspolagati svojim kapitalom i zaradom od kapitalnih ulaganja. Nasuprot tomu, Sirija ima indeks 0, što označava visoke kontrole i restriktivnost, a to odbija strane ulagače. Većina ostalih mediteranskih zemalja naginje restriktivnijim modelima i visokim kontrolama (negativne vrijednosti ostvarenih bodova i indeks 0,16), zbog čega veći iznosi stranih ulaganja zasad zaobilaze ove zemlje.

Indeks ekonomskih sloboda obuhvaća deset kvantitativnih i kvalitativnih faktora koji su grupirani u četiri glavne kategorije/stupove ekonomskih sloboda: vladavina prava (vlasnička prava, sloboda od korumpiranosti), vlada (fiskalna sloboda, javna potrošnja), regulatorna efikasnost (poslovni sektor, tržište rada, monetarna politika) i otvorenost tržišta (slobodna trgovina,

investicijska politika i financijska sloboda). Najviši indeks ekonomskih sloboda na globalnoj razini ima Hong Kong (89,6), a u skupini mediteranskih zemalja Izrael i Jordan. Zbog nedostatka podataka ne izrađuje se indeks za Siriju, Palestinu i Libiju, dok se indeksi ostalih mediteranskih zemalja kreću u rasponu od 49 do 69, što osim već navedenih izuzetaka Izraela i Jordana predstavlja osrednje rezultate, uz puno prostora za daljnji trud na dereguliranju i osiguranju što više sloboda na svim promatranim segmentima tržišta.

Zaključak

Područje mediteranskih zemalja niz godina uživa poseban status u vanjskoj politici Europske unije, pri čemu EU ulaže napore u uspostavu demokratskih društava, potiče procese liberalizacije međusobne trgovine, razvija projekte suradnje u području energetike, medija i upravljanja migracijama. Unatoč dugoročnim naporima, ova regija nema veliki značaj za vanjsku trgovinu EU-a (tek 8,3 posto uvoza i 10,4 posto izvoza EU-a). Hrvatska vanjska trgovina s mediteranskim zemljama također je skromna, s udjelom od 2,3 posto izvoza i 0,5 posto uvoza. Izravna inozemna ulaganja EU-a u mediteranske zemlje vrlo su niska, što ne iznenađuje s obzirom na političku i gospodarsku situaciju u većini zemalja regije.

Zemlje ove regije obilježavaju korumpiranost, niska otvorenost financijskog računa, brojna ograničenja, ali isto tako i osrednja razina ekonomskih sloboda, što upozorava na nužnost reformi regulative i tržišnih sloboda. To su nužni preduvjeti koje ove zemlje moraju poduzeti da bi veliko geografsko područje koje one zauzimaju krenulo u bolje iskorištavanje svojih potencijala, što bi zasigurno rezultiralo u višem životnom standardu stanovništva tih zemalja i stvorilo preduvjete dugoročnog gospodarskog razvoja.

Bilješke

- 1 Skupina mediteranskih zemalja obuhvaća zemlje nečlanice Europske unije koje imaju izlaz na Sredozemno more: Tursku, Alžir, Maroko, Tunis, Egipat, Jordan, Libanon, Siriju, Palestinu, Libiju i Izrael. Danas se Europska politika susjedstva – južno partnerstvo odnosi na sve navedene zemlje osim Turske.
- 2 Grčka postaje članicom Europske unije 1981., a Španjolska i Portugal 1986. godine.
- 3 Mašrek (arapski za zemlje izlazećeg sunca, tj. istok) je regija koja obuhvaća Libanon, Siriju, Palestinu (time, dakako, i Izrael), Jordan i Irak.
- 4 Ovaj se zaljev, ovisno o tome s koje se strane promatra, naziva Perzijskim ili Arapskim.
- 5 Magreb (arapski za zemlje zalazećeg sunca, tj. zapad) je regija koja obuhvaća Maroko, Alžir i Tunis, a ponekad i Libiju te Mauretaniju i Zapadnu Saharu.
- 6 Pojam izvaneuropski uvoz odnosno izvoz ovdje označava uvoz u zemlje odnosno izvoz iz zemalja koje nisu članice Europske unije.

Literatura

- Chinn, M. i Ito, H. (2008). A New Measure of Financial Openness. *Journal of Comparative Policy Analysis*. 10 (3): 309–322.
- Chinn-Ito indeks (2015). *The Chinn-Ito Index: A De Jure Measure of Financial Openness*. http://web.pdx.edu/~ito/Chinn-Ito_website.htm (pristupljeno 14. kolovoza 2015.)
- DZS (2015). Robna razmjena Republike Hrvatske s inozemstvom u 2014. *Priopćenje broj 4.2.2*. <http://www.dzs.hr/> (pristupljeno 14. kolovoza 2015.)
- Europska komisija (1995). *The Barcelona Process*. http://eeas.europa.eu/euromed/barcelona_en.htm (pristupljeno 16. kolovoza 2015.)
- Europska komisija (2015a). European Union, Trade in goods with Euromed. *Directorate-General for Trade*. http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113076.pdf (pristupljeno 16. kolovoza 2015.)
- Europska komisija (2015b). *European Neighbourhood Policy*. http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/overview/index_en.htm (pristupljeno 18. kolovoza 2015.)
- Europska komisija (2015c). *Euro-Mediterranean Partnership*. <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/euro-mediterranean-partnership/> (pristupljeno 18. kolovoza 2015.)
- Eurostat (2015). *Archive: Mediterranean and Black Sea coastal region statistics*. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Archive:Mediterranean_and_Black_Sea_coastal_region_statistics (pristupljeno 16. kolovoza 2015.)
- Heritage Foundation (2015). *2015 Index of Economic Freedom*. <http://www.heritage.org/index/ranking> (pristupljeno 16. kolovoza 2015.)
- HNB (2015). Standardni prezentacijski format. <http://hnb.hr/statistika/hstatistika.htm> (pristupljeno 17. kolovoza 2015.)
- Kersan-Škabić, I. (1998). Gospodarska suradnja Hrvatske i mediteranskih zemalja. *Ekonomija*. 4 (4): 539–555.
- Kersan-Škabić, I. (2015). *Ekonomija Europske unije*. 2. izd. Pula: Fakultet ekonomije i turizma Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.
- Samardžija, V. (1994). *Europska unija i Hrvatska – Putovi povezivanja i suradnje*. Zagreb: Institut za razvoj i međunarodne odnose.
- Sredozemna unija (2015). *Union for the Mediterranean: Who We Are*. <http://ufmsecretariat.org/who-we-are/> (pristupljeno 16. kolovoza 2015.)
- Svjetska banka (2015). *Doing Business 2015*. http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/~/_media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB15-Chapters/DB15-Overview.pdf (pristupljeno 16. kolovoza 2015.)
- Transparency International (2015). *Corruption by Countries*. http://www.transparency.org/country#HRV_DataResearch (pristupljeno 16. kolovoza 2015.) ■